

Marija KOLIN¹Institut društvenih nauka Beograd
Centar za sociološka istraživanja

UDK

32-055.2(4-672EU+497.11)"199/201"

342.571-055.2(4-672EU+497.11)"199/201"

305-055.2(4-672EU+497.11)"199/201"

NEKI AKTUELNI ASPEKTI RODNIH NEJEDNAKOSTI U POLITIČKOJ I EKONOMSKOJ SFERI ODLUČIVANJA U EVROPSKOJ UNIJI I SRBIJI

APSTRAKT U tekstu iznosimo rezultate koji govore o prisustvu žena u političkom životu i drugim oblastima u kojima se donose društveno značajne odluke, kao i prepreke koje ometaju postavljene ciljeve u rodnom balansu na važnim pozicijama odlučivanja. Nove evropske statistike pokazuju napredak u promociji žena u državnoj administraciji zemalja EU, gde one zauzimaju 33% mesta na vodećim funkcijama, i u Evropskom parlamentu u kojem jedna četvrtina žena sa muškarcima deli političku moć Unije. Ipak, učešće žena u rodnoj strukturi najviših stepena odlučivanja nije u skladu sa prihvaćenim konceptom i evropskim standardima, a na rodnu diskriminaciju jasno ukazuju podaci koji govore da je put u partijskoj nomenklaturi višestruko otežan za žene. Kada se radi o odlučivanju u ekonomiji, žene upravljaju u oko 30% manjih preduzeća, a samo su u 1–3% predsednice upravnih odbora velikih multinacionalnih kompanija u EU, dok je u izvršnim odborima ovih kompanija samo 12% žena.

Srbija prati trend uspona u rodnoj strukturi upravljanja u važnim političkim i privrednim organizacijama kada se porede podaci od pre dve decenije, ali zaostaje za evropskim procesom u pogledu političke participacije u donošenju važnih odluka i odlučivanja u privrednim kompanijama ili biznisu. U tom smislu u radu su izneti predlozi koji bi mogli da podstaknu donošenje odgovarajućih programa za bolje organizovanu javnu podršku porodici.

Ključne reči: rodne nejednakosti, odlučivanje, politička reprezentacija, upravljanje, Evropska unija, Srbija

TEMATSKI OKVIR

Evropska unija (EU) 27 zemalja različitog ekonomskog i političkog ustrojstva donela je velike promene u pogledu političke participacije žena i učešća žena u mnogim područjima odlučivanja. Iako su rezultati u

1 E-mail: kolin@ptt.rs

ostvarivanju rodne ravnopravnosti vidljivi svuda u svetu, u svim oblastima, od rada do politike a najviše u obrazovanju i uključivanju žena na tržište rada (Gidens 2005), ipak noviji rezultati evropskih nastojanja da se promovise jednakost žena pokazuju da politika rodne ravnopravnosti stagnira ili beleži samo blagi progres na evropskom, nacionalnom i lokalnom nivou u zemljama članicama. Krajem prošle dekade od oko 500 miliona građana EU žene su činile 51% stanovnika i 60% univerzitetski obrazovanih, ali je rodna nejednakost još uvek problem kada se radi o visokim pozicijama odlučivanja u značajnim političkim institucijama i u pogledu učešća žena u biznisu, najvišim pozicijama upravljanja velikim kompanijama i drugim visokim pozicijama odlučivanja u ekonskoj sferi. U ovom tekstu nastojimo da na osnovu novije evropske statistike osvetlimo glavne tendencije u ostvarivanju rodne ravnopravnosti i da rezultatima naših istraživanja (Kolin i Čičkarić 2010; Kolin 2011) ukažemo na trendove participacije žena u političkom i ekonomskom životu, ali i na neke glavne prepreke koje ometaju postavljene ciljeve u rodnom balansu na važnim pozicijama odlučivanja.

U prvom delu teksta dati su indikatori rodne ravnopravnosti koji obuhvataju političku participaciju žena na visokim pozicijama odlučivanja u evropskim institucijama i nacionalnim vladama, političkim partijama i nekim drugim oblastima političkog života. Zatim, u skladu sa procesima prilagođavanja Srbije evropskim integracijama i problemima razvoja društava u tranziciji, analiziramo važna pitanja rodne nejednakosti u političkom životu Srbije, počev od rodne strukture nacionalnog parlamenta do nejednake političke reprezentacije u opštinskim strukturama vlasti i rodnom sastavu važnijih političkih partija.

U drugom delu teksta problematizujemo ostvarivanje rodni jednaki u ekonomskom području odlučivanja na osnovu učešća žena na liderskim pozicijama u biznisu, u upravnim odborima velikih kompanija i na rukovodećim pozicijama u monetarnom sistemu. Takođe, razmatramo i neke činioce koji ometaju vertikalnu uzlaznost žena u donošenju ekonomskih odluka. Pažnju smo usmerili i na različite oblike diskriminacije i segregacije žena u ovoj oblasti u Srbiji, posebno na nedostatak podsticajnih mera i instrumenata aktivne politike zapošljavanja koji se primenjuju u zemljama članicama Evropske unije. Na kraju, ukazujemo na načine kojima se prevazilazi rodno

nejednaka reprezentacija i podstiče učešće žena u rukovodećim strukturama, ali i na mehanizme koji bi mogli da podstaknu odgovarajuće programe koji se odnose na bolje organizovanu javnu podršku porodici.

RODNA REPREZENTACIJA ŽENA U POLITICI

Inicijative i akcije ženskih građanskih udruženja, međunarodne konvencije, dokumenti i odluke Evropske komisije u kojima je istaknut značaj rodne ravnopravnosti kao principa koji ima značaj jedne od najvećih vrednosti EU, tokom poslednje dve dekade doprineli su povećanju broja žena u upravljanju i odlučivanju u različitim područjima. Iako ovaj proces nije bio ujednačen, pojedine zemlje EU razlikuju se po stepenu razvijenosti mehanizama i po ostvarenim rezultatima u ovoj oblasti, politička participacija žena beleži porast u svim zemljama Evrope. Značajan progres ostvaren je u promociji žena u državnoj administraciji zemalja EU u kojima žene zauzimaju 33% mesta na vodećim funkcijama, za razliku od 1995. godine kada su žene bile zastupljene sa 7% u državnoj administraciji. Udeo žena na rukovodećim mestima prvog i drugog reda u tri glavne institucije EU – Evropskoj komisiji, Savetu Evrope i Evropskom parlamentu je sa 14% u 1999. godini porastao na 25% u 2009. godini. Žene su prisutnije u Evropskom parlamentu (75% muškaraca i 25% žena) nego u pojedinim nacionalnim parlamentima zemalja Evropske unije u kojima stepen reprezentacije žena uglavnom stagnira od 1999. godine. Švedska, Holandija i Finska su jedine zemlje u čijim parlamentima je više od 40% žena (Evropska komisija 2009).

U poslednje vreme značajno je porastao broj žena na visokim političkim pozicijama u evropskim zemljama. Prosečan broj žena u kabinetima vlada zemalja EU-15 se sa 16% devedesetih godina 20. veka povećao na 28,8%, zahvaljujući, pre svega, Nemačkoj, Francuskoj i Velikoj Britaniji.

Tabela 1: Učešće žena u nacionalnim/federalnim vladama i EC 1995–2008.

	1995.	1999.	2004.	2007.	2008.
Nacionalne vlade (EU-15) prosek	16,2	24,2	23,1	27,2	28,8
Nacionalne vlade (EU-27) prosek	-	-	20,4	24,1	24,8
Evropska komisija	-	-	28,0	29,6	37,0

Izvor: Evropska komisija 2009.

Međutim, kada se radi o učešću žena u vladama evropskih zemalja i pored napretka u zastupljenosti žena one obično zauzimaju ministarska mesta koja uključuju resore socijalne politike, kulture, sporta, zdravstva i ekologije. U 2007. godini više od polovine ministarskih funkcija koje obavljaju žene u vladama zemalja članica EU pokrivaju upravo ove oblasti, dok su veoma retko kao ministarke zadužene za ekonomiju, infrastrukturu, građevinarstvo i slične resore (Savet Evrope 2008).

Rezultati o prodoru žena u odlučivanju u lokalnim organima vlasti u kojima bi politička participacija žena trebalo da omogući vertikalni uspon ka političkoj participaciji na nacionalnom nivou su protivurečni. Prema podacima Evropske komisije, muškarci su gradonačelnici u skoro 90% evropskih gradova, dok su žene gradonačelnice u samo 4 glavna grada zemalja EU-27 (Kopenhagen, Dablin, Nikozija, Varšava). U tabeli 2. prikazane su zemlje EU u kojima su žene gradonačelnice velikih gradova (Evropska komisija 2009).

Tabela 2: Žene kao gradonačelnice velikih gradova EU

Žene su gradonačelnice u više od jednog grada	Nemačka (5), Španija (5), Francuska (3), Italija (3)
Žene su gradonačelnice jednog grada	Danska, Irska, Kipar, Poljska, Finska
Žene nisu gradonačelnice velikih gradova	Belgija, Bugarska, Estonija, Grčka, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Mađarska, Holandija, Austrija, Poljska, Portugalija, Rumunija, Slovenija, Slovačka, Švedska, Velika Britanija

Izvor: Evropska komisija 2009.

Žene su veoma retko liderke glavnih političkih partija u Evropi (Tabela 3), i to ne samo u zemljama EU-27, već i u zemljama kandidatima i potencijalnim članicama EU.

Tabela 3: Žene – liderke glavnih političkih partija u Evropi

Broj političkih partija koje vode žene	Zemlje
Nijedna	Češka Republika, Estonija, Irska, Kipar, Malta, Poljska, Slovačka, Velika Britanija, Makedonija, Srbija, Turska
Jedna	Bugarska, Grčka, Španija, Mađarska, Litvanija, Luksemburg, Portugalija
Dve	Nemačka, Francuska, Italija, Letonija, Holandija, Austrija
Tri	Finska, Švedska
Četiri i više	Belgija, Danska, Norveška

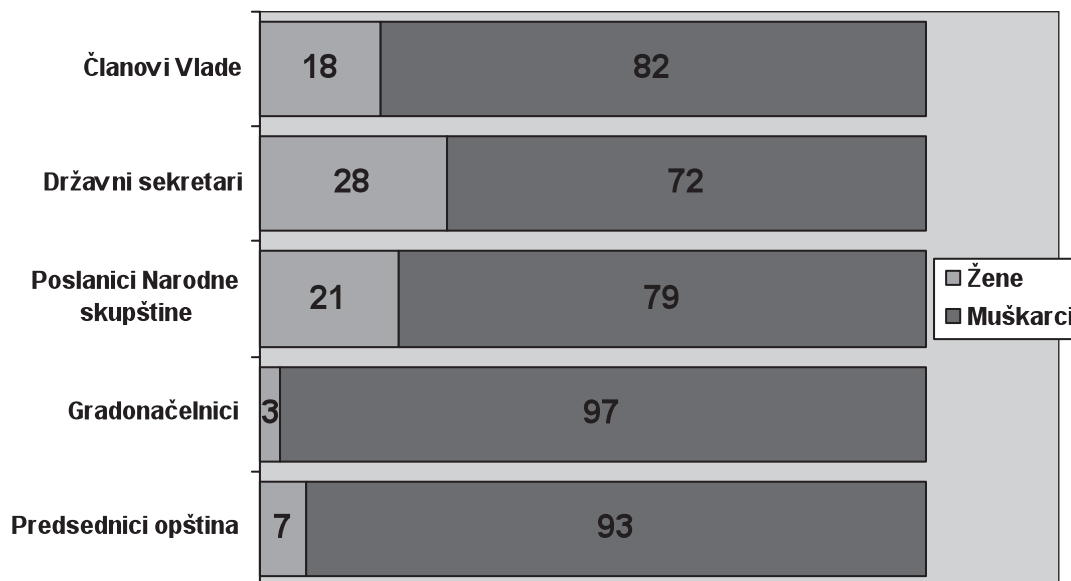
Izvor: Evropska komisija 2009.

Ako pogledamo rodnu strukturu političkog odlučivanja u Srbiji, pored povećanja učešća žena u rodnoj strukturi nacionalnih, pokrajinskih i lokalnih parlamenata kao i u Vladi Srbije, u poređenju sa podacima iz EU, žene su još uvek nedovoljno zastupljene na visokim političkim položajima. Posle socijalističkog perioda u kojem su žene bile zastupljene sa oko 20 procenata (19,6% žena u Skupštini Jugoslavije 1963. godine i 19,2% žena u Skupštini Jugoslavije 1982. godine), turbulentne prilike u regionu – ratovi, sankcije, izolacija i ekonomsko propadanje zemlje tokom devedesetih godina prošlog veka, dovode do drastičnog smanjivanja broja žena u politici. Tako je u srpskom parlamentu 1991. godine bilo samo 1,6% žena. Ovaj trend se nastavlja sve do kraja devedesetih, a posle odvajanja Srbije i Crne Gore, na izborima 2004. godine, 11,2% žena izabrano je u srpski parlament. Nakon uvođenja kvota za manje zastupljen pol prema Zakonu o izboru narodnih poslanika 2004. godine, učešće žena se na parlamentarnim izborima 2008. godine udvostručilo, tako da je u skupštinskom sastavu od 2008. godine bilo oko 22% žena (Vuković 2009).

Pored značajnog napretka u poslednjoj dekadi u kojoj su žene pokazale spremnost da ravnopravno sa muškarcima budu nosioci promena, učešće žena u rodnoj strukturi najviših stepena odlučivanja u Srbiji nije u skladu sa prihvaćenim konceptom i evropskim standardima. Žene su više sklone vaninstitucionalnom aktivizmu, volonterskom radu i participaciji u lokalnim grupama, dok su i dalje podzastupljene u partijskim organizacijama, parlamentarnom životu, u izvršnim organima, sudstvu, državnoj upravi i na javnim funkcijama, potvrđuju i domaća istraživanja (Kolin i Čičkarić 2010).

Nakon sedamdeset godina od kada su žene Srbije stekle pravo da glasaju na izborima, one još uvek nedovoljno učestvuju u procesu odlučivanja i rukovođenja u politici o čemu svedoče podaci o prisustvu žena na visokim pozicijama odlučivanja kao što je učešće žena u nacionalnom parlamentu, zastupljenost žena na pozicijama predsednica i gradonačelnica opština, državnih sekretarki i članica Vlade (Grafički prikaz broj 1).

Grafički prikaz broj 1: Donošenje odluka prema nivou odlučivanja i polu (%), 2011.

Izvor: Žene i muškarci u Republici Srbiji, RZS, 2011.

Izveštaj „Žene i odlučivanje na lokalnom nivou” (2012) koji je nedavno objavila Uprava za rodnu ravnopravnost skreće pažnju javnosti na vidno odsustvo žena na pozicijama odlučivanja na lokalnom nivou. Podaci istraživanja u 65 opština Srbije pokazali su da su žene podzastupljene kako u predstavničkim telima (23,9% odbornica), tako i u organima izvršne vlasti (15,17% u opštinskim većima) i u savetima mesnih zajednica (13,24%). U 65 opština i gradova iz uzorka, 6 žena je na čelu izvršne vlasti u lokalnoj samoupravi, odnosno 9,8% i 90,2% muškaraca. Samo 6 žena su predsednice opštinskih skupština, u gradskim opštinskim većima je 15,2% žena, a u 15 opština nema nijedne žene. Istraživanje je, takođe, pokazalo da mnoge opštine ne primenjuju ili nisu regulisale obavezujuće rodne kvote za manje zastupljeni pol. Izrazite su regionalne nejednakosti u rodnim strukturama koje pratimo,

tako da beogradske gradske opštine i opštine u Vojvodini imaju najveći stepen učešća žena u predstavničkim telima na lokalnom nivou.

Isto istraživanje je pokazalo da je preko 30% žena u upravljačkim strukturama javnih preduzeća, ali je na ovim funkcijama prisutna rodna segregacija u okviru nadležnosti ovih preduzeća. Naime, kada se analiziraju delatnosti ovih preduzeća, najmanje je žena među direktorima javnih preduzeća nadležnim za saobraćaj i putnu infrastrukturu (4%), a najviše na mestima direktorki predškolskih ustanova, škola i drugih obrazovnih institucija.

U skladu sa zakonskim obavezama, kvotni sistem značajno popravljajući partijsku rodnu strukturu tako da je u članstvu najznačajnijih partija sve više žena, ali u predsedničkim i izvršnim odborima partija i dalje dominiraju muškarci, a njihove partijske koleginice imaju slabiju prohodnost do političkih funkcija. Istraživanja pokazuju da muški kandidati dobijaju veću pomoć i podršku partije u izbornim kampanjama, lakše napreduju i imaju veće mogućnosti da se afirmišu, dok istovremeno žene teško mogu da računaju na podršku neformalnih mreža i nisu uspešne u obezbeđivanju podrške od strane žena glasača (Vuković 2009). Ovi argumenti su potkrepljeni činjenicom da se žene kandidatkinje u poslednjem momentu stavljaju na listu, često kao rođake i prijateljice partijskih vođa i aktivista. Nadalje, ukazuje se da političke stranke ne rade gotovo ništa da podrže žene kandidatkinje i prenebregavaju svoju političku i pravnu obavezu da podstiču i razvijaju inkluzivnu demokratiju. Centralizovan i nedemokratski proces nominacije kandidata i situacija u kojoj lideri, predsednici i članovi vrhovnih organa imaju neograničenu moć u pogledu izbora kandidata u velikoj meri zatvara vrata ženama i oduzima mogućnost da napreduju u hijerarhiji (Mršević 2005, 2011).

RODNA DISKRIMINACIJA U ODLUČIVANJU U EKONOMSKOJ SFERI

Podaci Eurostat-a (Eurostat 2008–2010) pokazuju da žene u Evropskoj uniji imaju slabije izgleda za postizanje uspešne poslovne karijere nego muškarci, iako su postindustrijski trendovi zapošljavanja u visokorazvijenim zemljama, tzv. starim članicama Unije (EU-15) promenjeni, a tehnološki

razvoj omogućava smanjivanje razlika i sve veće uključivanje žena u prestižna zanimanja i rukovodeće uloge van kuće. Mada predstavljaju skoro polovinu zaposlenih i 60% od ukupnog broja univerzitetski obrazovanih građana EU, žene značajno zaostaju u rodnoj strukturi odlučivanja u ekonomskoj sferi u odnosu na posmatranu rodnu strukturu direktora u biznisu, učešće u upravnim odborima velikih kompanija i odlučivanje u monetarnoj politici. Kada se radi o manjim preduzećima, od svih lidera u biznisu, učešće žena je u proseku oko jedne trećine i lagano se povećava od 30,7% u 2000. na 32,8% u 2009. godini (Evropska komisija 2011). Ipak, kada se radi o velikim privrednim kompanijama žene su isključene iz užeg kruga odlučivanja, posebno u multinacionalnim kompanijama. Podaci Evropske komisije prikazani u tabeli (Tabela 4) pokazuju da se u ove ekskluzivne grupe uticajnih ljudi retko infiltriraju žene, jer uži krug sveta biznisa uglavnom tradicionalno pripada muškarcima (Evropska komisija 2009).

Tabela 4: Učešće žena u upravnim odborima najvećih korporacija EU

	2003.	2007.	2008.
EU-15 prosek	1,0%	1,0%	1,1%
EU-27 prosek	2,2%	2,9%	2,9%

Izvor: Evropska komisija 2009.

Dok se žene uglavnom zadržavaju na srednjim nivoima upravljanja, rodna struktura visokih izvršnih organa odlučivanja velikih kompanija je izrazito nepovoljna i slabo se menja u pravcu veće zastupljenosti žena na najvišim nivoima odlučivanja u velikim kompanijama. Podaci istraživanja koje je obuhvatilo 740 najvećih korporacija Evrope u 2008. godini pokazuju da su žene isključene iz upravljanja ovog dela biznisa tako što u okviru EU, 97% velikih kompanija vode muškarci, a samo 3% žene. Prema izveštaju Evropske komisije, samo je jedna žena u svakom desetom izvršnom odboru ovih kompanija, a samo 12% žena prema 88% muškaraca je u najvišim organima upravljanja, sa varijacijama među različitim članicama. Prema podacima (Tabela 5), vidi se da u najvećem broju evropskih zemalja nema žena na rukovodećim pozicijama velikih kompanija.

Tabela 5: Žene na liderskim pozicijama (%) u velikim kompanijama u Evropi

% žena	Zemlje
Više od 10%	Slovačka, Poljska, Češka Republika, Bugarska, Island, Norveška
5–10%	Italija, Estonija, Malta, Rumunija, Turska
Manje od 5%	Letonija, Litvanija, Finska, Mađarska, Irska
Nijedna	Belgija, Danska, Nemačka, Grčka, Španija, Francuska, Kipar, Luksemburg, Holandija, Austrija, Portugalija, Slovenija, Švedska, Velika Britanija, Makedonija, Srbija

Izvor: Evropska komisija 2009.

Kada je u pitanju monetarna politika, muškarci dominiraju kao guverneri centralnih evropskih banaka, i u odborima u kojima se donose značajne finansijske odluke u monetarnoj politici, gde ih je 83% (Evropska komisija 2009).

U Srbiji, različiti oblici diskriminacije i segregacije žena još uvek opterećuju stanje rodne ravnopravnosti na tržištu rada, a posebno nedostaju brojne podsticajne mere i instrumenti aktivne politike zapošljavanja koji se primenjuju u zemljama članicama EU. Kako pokazuju statistički podaci o izboru obrazovanja i zanimanja i spremnosti žena da pokrenu sopstveni biznis i da se bave preduzetništvom, žene sputavaju različite barijere u vertikalnoj pokretljivosti. U odnosu na bitne dimenzije od kojih zavisi položaj žene na tržištu rada može se oceniti da su prema stepenu obrazovanja kao najznačajnijem faktoru vertikalne pokretljivosti žene postigle isto, pa čak i više od muškaraca, kada se posmatraju uporedni podaci osnovnog, srednjeg, višeg i visokog obrazovanja. Prema Anketi o radnoj snazi čije podatke koristi zvanična statistika, žene imaju diplome završenih viših škola ili fakulteta u većem stepenu nego muškarci (17% prema 16%), a podaci iz istog izvora pokazuju da žene studiraju na višim školama i fakultetima u većem broju od muškaraca (55% prema 45%, 2007–2009). Odnos diplomiranih studenata je 61% : 39% u korist žena (2007–2009). U 2009. godini žene su prvi put izjednačene s muškarcima i kada su u pitanju najviše akademske titule: odnos doktorata u 2009. je 50% : 50% (Žene i muškarci u Republici Srbiji 2011).

I pored uspeha na polju obrazovanja, vertikalno napredovanje žena ometaju nasledeni stereotipi po kojima žene nisu u poziciji da se bave

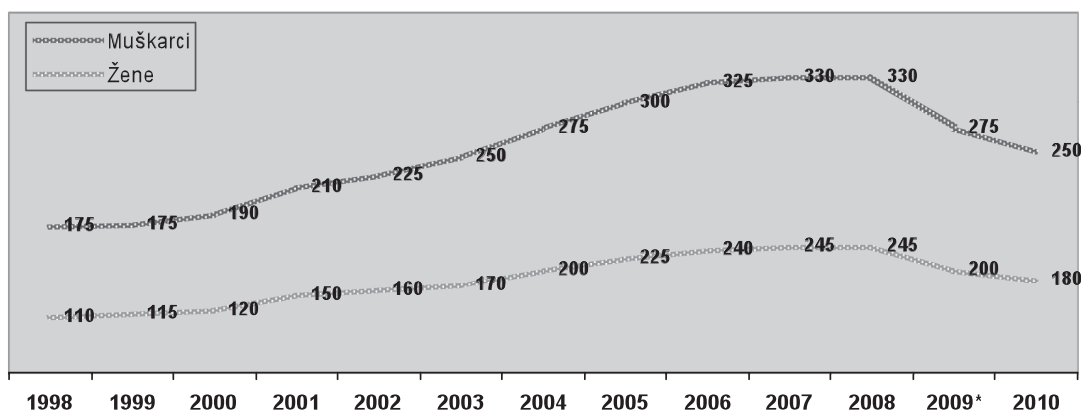
poslovima tehničke struke, informatikom i prirodnim naukama. Prema raspoloživim podacima, žene se usmeravaju na društvene nauke, poslovanje i pravo, a muškarci na prirodne nauke, matematiku i informatiku. Među učenicima koji su završili srednju školu 2010. godine najviše zastupljeni profili kod devojčica su gimnazija, ekonomija, pravo i administracija, a kod dečaka mašinstvo, obrada metala, elektrotehnika i gimnazija. S druge strane, među diplomiranim studentima muškarci čine više od polovine broja u područjima prirodnih nauka, matematike i informatike (61%), zatim tehnike, proizvodnje i građevinarstva (56%), dok su žene zastupljenije među diplomiranim studentima u područjima obrazovanja (čak 91%), zdravstva i socijalne zaštite (77%), umetnosti i humanističkih nauka (65%), ali i društvenih nauka, poslovanja i prava (62%). Kao rezultat, po završetku školovanja žene su izdvojene u posebne profesionalne kategorije po pravilu manje plaćenih, rutinskih poslova koji nemaju veću društvenu moć i ne pružaju mogućnost napredovanja na društvenoj lestvici. Za razliku od muškaraca koji se usmeravaju ka menadžerskim karijerama, ženama nisu garantovane iste mogućnosti profesionalnog uspona tako da često imaju pomoćnu ulogu sekretarice, ili onih koji pružaju usluge u zdravstvu ili socijalnoj zaštiti. Žene su uglavnom zaposlene na poslovima službeničkog karaktera, a ako su u poziciji da odlučuju, onda su to operativna mesta izvršnog karaktera. Analiza tržišta rada pokazuje da su žene zaposlene u onim privrednim delatnostima koje ostvaruju manje zarade ili se nalaze na listi slabo plaćenih zanimanja. Razlike u prosečnim platama žena i muškaraca odražavaju se i na prosečne penzije, koje za muškarce iznose 28.000 dinara, a za žene 23.000 dinara (Žene i muškarci u Republici Srbiji 2011).

Poznavanje modernih sredstava komunikacije i korišćenje informativne tehnologije u Srbiji je slabo razvijeno, posebno kada se posmatraju podaci koji se odnose na žene. Tako u starosnoj grupi od 25 do 54 godine samo nešto više od polovine žena je ovladalo upotrebom računara, odnosno ovim veštinama se služi 62% muškaraca i 57% žena. S druge strane, analiza zasnovana na prognozama Nacionalne službe za zapošljavanje (2011) bazirana na anketnom istraživanju 4.083 poslodavaca pokazuje da će se na tržištu rada tražiti sve veći broj specifičnih veština, širih kompetencija i ličnih karakteristika, kao i da se predviđa porast zapošljavanja u privatnom sektoru, sektoru zadružnog i

mešovitog vlasništva. Tražena zanimanja prema sajtu poslovi.infostud.com u 2010. godini su trgovina (17,9%), menadžment (10,8%), ekonomija (10,2%), administracija i računovodstvo (8,1%), IT (6,2%), bankarstvo i finansije (4,0), dok su ostala zanimanja slabije zastupljena u ponudi radnih mesta.

Rodne razlike u preduzetništvu i samozapošljavanju žena i muškaraca još uvek su vrlo izražene u Srbiji. Zastupljenost preduzetnica i preduzetnika pokazuje značajne razlike (Grafički prikaz broj 2), što ukazuje na nedostatke sistematskog podsticanja žena na preduzetništvo kao i održanje tradicionalnog obrasca po kojem su žene više sklone sigurnom poslu, a manje rizicima koje donosi privatno preduzetništvo. Takođe, sa grafikona se vidi da privatno preduzetništvo u Srbiji raste od 2000. godine do 2008. godine, kada opada pod uticajem negativnih aspekata globalne ekonomske krize.

Grafički prikaz broj 2: Preduzetnici i zaposleni kod preduzetnika prema polu 1998–2010. (u hiljadama)

Izvor: Žene i muškarci u Republici Srbiji 2011.

Tranzicione promene su se odrazile na smanjenje broja zaposlenih i porast neaktivnosti stanovništva u radnom uzrastu, a negativne tendencije na tržištu rada Srbije naročito su izražene posle globalne ekonomske krize 2008. godine. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, stopa aktivnosti žena radnog uzrasta od 15 do 64 godine u 2010. godini je niska (50,8% aktivnih u odnosu na ukupnu populaciju žena) i znatno je niža od stope aktivnosti muškaraca (67,3% aktivnih, u odnosu na ukupnu populaciju muškaraca). U istom periodu smanjuje se učešće zaposlenih žena u ukupnom radnom stanovništvu: u 2010. ona iznosi oko 40%. Ovo je niže od proseka za zemlje

EU. Ukupna stopa zaposlenosti u Evropskoj uniji (EU-27) u 2010. godini bila je 64,1% (za radni uzrast od 15–64 godine). Istraživanja pokazuju da rodne nejednakosti na tržištu rada potiču od izostajanja vlasništva nad imovinom, ali i nemogućnosti prevazilaženja tradicionalnih stereotipa i zadržavanja patrijarhalnih obrazaca, a najveće prepreke su u vezi sa održavanjem balansa između preduzetništva i tradicionalne uloge u privatnom životu, odnosno poslovima kao što su održavanje kuće ili briga o deci (Popović-Pantić i Petrović 2007).

UMESTO ZAKLJUČKA: NOVIJI PODSTICAJI RODNOJ JEDNAKOSTI

Opšti trend povećanja rodne ravnopravnosti poslednjih dekada beleži zastoj unazad nekoliko godina usled globalne ekonomske krize i postavlja nova pitanja i zahteve ka većem učešću žena u rukovodećim strukturama u evropskim zemljama. Evropska statistika pokazuje da je u novije vreme značajno porastao broj žena na visokim političkim pozicijama na nivou EU, u nacionalnim parlamentima, vladama, regionalnom i lokalnom nivou, ali i na drugim važnim tačkama odlučivanja kao što su liderska mesta u biznisu ili upravnim odborima velikih kompanija. Značajan progres ostvaren je u promociji žena u državnoj administraciji zemalja EU, gde jedna četvrtina žena u Evropskom parlamentu jednako sa muškarcima deli političku moć Unije. Prosečna struktura nacionalnih parlamenata uključuje jednu četvrtinu žena, dok jedna trećina politički značajnih funkcija pripada ženama u kabinetima vlada zemalja EU sa velikim varijacijama među pojedinim članicama, a Švedska, Holandija i Finska jedine su zemlje u kojima je više od 40% žena u parlamentima.

Ipak, noviji podaci o rodnoj ravnopravnosti kao jednoj od najvećih vrednosti EU pokazuju da učešće žena u rodnoj strukturi najviših stepena odlučivanja nije u skladu sa prihvaćenim konceptom i evropskim standardima po kojima bi žene u većoj meri neposredno odlučivale o javnim poslovima, aktivno učestvovala u pripremi zakona i vladinih mera, pratila njihovu primenu i preuzimale deo odgovornosti za pravac društvenih promena. Rodna diskriminacija se posebno ogleda u partijskoj nomenklaturi, jer muški kandidati dobijaju veću podršku svojih kolega, tako da samo nekoliko parlamentarnih

političkih partija Evrope ima ženske lidere. Nije bolje ni stanje na lokalnom nivou, jer su muškarci gradonačelnici u 90% evropskih gradova. Kada se radi o vertikalnoj strukturi odlučivanja u ekonomiji, žene upravljaju u oko 30% manjih preduzeća, samo njih 1–3% predsednice su upravnih odbora velikih multinacionalnih kompanija u EU, dok je u izvršnim odborima najznačajnijih evropskih kompanija samo 12% žena. Kada je u pitanju monetarna politika muškarci dominiraju – svi guverneri centralnih evropskih banaka su muškarci, a u odborima u kojima se donose značajne finansijske odluke u monetarnoj politici je 83% muškaraca. Dok se žene uglavnom zadržavaju na srednjim nivoima upravljanja, rodna struktura visokih izvršnih organa odlučivanja u velikim kompanijama izrazito je nepovoljna i slabo se menja u pravcu veće zastupljenosti žena na najvišim nivoima odlučivanja u ekonomskoj sferi.

Kako su otklonjene pravne barijere koje bi ometale vertikalnu segregaciju žena u odlučivanju, u fokusu pažnje nosilaca promena u ovoj oblasti su drugi činioci koji ometaju veće učešće žena u donošenju značajnih odluka u ekonomskoj sferi. Ekonomska nezavisnost kao pretpostavka odlučivanja u ekonomskoj sferi još uvek predstavlja problem jer je stopa zaposlenosti u EU u proseku 75,8% za muškarce i 62,5% za žene. Zatim, na tržištu rada još uvek se srećemo sa segregacijom i potcjenjenošću ženske radne snage. Žene su uglavnom još uvek zaposlene u oblasti tipično ženskih poslova (od svih zaposlenih u zdravstvu, obrazovanju i socijalnoj zaštiti u EU žene u proseku predstavljaju 80%) i zarađuju u proseku 17% manje od muškaraca. Tradicionalna podela rada i s druge strane nedostatak mera podrške koje bi pomagale porodicama zaposlenih roditelja u organizovanju servisa za brigu o deci, osobama sa invaliditetom i starim osobama u porodici, kao i izostanak fleksibilnih radnih aranžmana i dalje su barijere koje nisu prevaziđene. Prema podacima Evropske komisije (2011), žene su uglavnom prinuđene da nadoknade deficite socijalne zaštite ranjivih grupa, tako da one u 63% slučajeva brinu o članovima porodice kojima je pomoć neophodna, dok muškarci to čine u 37% slučajeva. Majke brinu o deci i starima, često o jednim i drugima istovremeno, što predstavlja razloge za ostanak u kući i neaktivnost na tržištu rada kod 30% žena u EU (pri tome postoje značajne varijacije među zemljama članicama – ispod 10% žena to radi u Holandiji, Finskoj i Švedskoj, a više od 80% u Letoniji i Rumuniji).

U novije vreme napori evropskih zemalja, strategije i dokumenti Evropske komisije podstiču i predlažu različite pozitivne mere kako bi se popravio rodni balans u velikim privrednim kompanijama u kojima su žene izrazito podzastupljene u organima odlučivanja. Na primer, u Finskoj je 2010. godine uspostavljen kodeks o rukovođenju kompanijama po kojem se traži objašnjenje kada u kompaniji nema bar jedne žene u upravnom odboru. Kao rezultat, broj kompanija u kojima je bar jedna žena na upravljačkoj poziciji porastao je od 51% na 74% od 2008. do 2010. godine. Međutim, zbog sporosti ovog procesa, Evropska komisija priprema zakon kojim će obezbediti ravnopravno učešće žena u upravnim odborima kompanija u svim članicama EU do 2020. godine. Dok obavezujuće rodne kvote i dalje izazivaju kontradiktorne ocene i predloge po kojima veća mobilizacija žena može da se ostvari i na efikasniji a manje prinudni način, cilj ovog zakona koji snažno podržavaju organizacije za rodnu ravnopravnost jeste da žene učestvuju sa 40% u upravnim odborima kompanija, a rodni balans u odlučivanju ostaje veliki izazov u unapređenju rodne ravnopravnosti. (Evropska komisija 2011).

Srbija prati trend uspona u ostvarivanju rodne jednakosti u oblastima politike i ekonomije kada se porede podaci od pre dve decenije, ali zaostaje za evropskim procesom u pogledu političke participacije žena u donošenju važnih odluka, kao i u pogledu odlučivanja u važnim kompanijama ili biznisu kojim rukovode žene. Šezdeset godina od kako su žene Srbije stekle pravo da glasaju na izborima, one su još uvek podzastupljene u procesu odlučivanja i rukovođenja u politici i ekonomiji. Posle rekonstrukcije Vlade Srbije 2011. godine među poslanicama Narodne skupštine bilo je 21% žena i 18% žena među članovima Vlade, što je ispod proseka u zemljama EU-27. U Srbiji nema žena na predsedničkom mestu u važnim političkim partijama, a političke stranke nedovoljno podržavaju i razvijaju inkluzivnu demokratiju i ohrabruju liderstvo žena u političkim partijama. U rodnoj strukturi regionalnih i lokalnih parlamenata u Srbiji žene su još uvek nedovoljno zastupljene, a odbornici opština su uglavnom muškarci, tri do četiri puta više od žena.

Vertikalnu prohodnost žena ometa usmerenost na društvene nauke i zanimanja koja nemaju visoku društvenu poziciju, a izbor zanimanja često se zasniva na nasleđenim stereotipima po kojima žene nisu u poziciji da se

bave poslovima tehničke struke, informatikom i prirodnim naukama. One su najčešće zaposlene na radnim mestima službeničkog karaktera, rade poslove koji ostavljaju dovoljno vremena za porodicu i podizanje dece, okreću se zanimanjima koja podrazumevaju strpljenje i pažnju, i odnose se na pružanje zdravstvenih ili socijalnih usluga. Nedovoljna tehnička obrazovanost žena jedan je od razloga otežanog pristupa kvalitetnijim i dobro plaćenim zanimanjima koja češće zahtevaju fleksibilno radno vreme i angažovanje izvan uobičajenog radnog vremena, putovanja i duže odsustvovanje od kuće, što je suprotno stereotipnom patrijarhalnom obrascu porodičnih obaveza žene. Statistički podaci (Žene i muškarci u Republici Srbiji 2011) pokazuju da muškarci više nego žene provode vreme na poslu i da imaju više slobodnog vremena, dok žene više vremena provode na neplaćenim (kućnim) poslovima. Zato akcije za podršku rodnoj jednakosti treba da uključuju promene rodni stereotipa u privatnoj i javnoj sferi uz aktivan odnos muškaraca u podršci prevazilaženja rodni nejednakosti u ekonomskom i političkom životu.

Rodne razlike u ekonomiji se najčešće dovode u vezu sa nedovoljnim podsticajima za preduzetništvo, izostajanjem vlasništva nad imovinom (žene su samo u 30% slučajeva nosioci vlasništva nad nekretninama) i asimetričnim rodni ulogama u porodici. Aktuelna istraživanja u ovoj oblasti (Avlijaš i dr. 2012) pokazuju da od svih aktivnih i registrovanih privrednih radnji i privrednih društava u srpskoj ekonomiji žene vode samo njih 26%, što je u okvirima prosečne zastupljenosti žena u preduzetništvu u zemljama EU. Isti podaci pokazuju da se žensko preduzetništvo uglavnom odnosi na mali biznis u oblasti usluga, i da se često radi o neuspešnim preduzećima. Stoga je neophodno razvijati svest o rodnoj jednakosti kroz mentorske, savetodavne i informativne programe, uvesti pozitivnu diskriminaciju kreditiranja programa, podsticati udruživanje preduzetnica, raditi na unapređenju pravnog okvira, i statistički pratiti ove mere u cilju održivosti ženskog preduzetništva i većeg učešća žena u produktivnim sektorima biznisa.

LITERATURA

- Avlijaš, Sonja, Marija Babović, Marko Vladislavljević i Sanja Popović Pantić. 2012. *Najvažniji nalazi i preporuke iz studije o preduzetništvu žena u Srbiji i rodne analize odabranih državnih mera za podršku preduzetništvu*. Beograd: UNDP i UN Women.
- Evropska komisija. 2008. *The Life of Women and Men in Europe: A Statistical Portrait*. Luxembourg: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Evropska komisija 2009. *Women in European Politics – Time for Action*. European Commission Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2052&langId=en
- Evropska komisija 2011. *Report on Progress on Equality between Women and Men in 2010*. http://ec.europa.eu/justice/gender-equalitz/gender-decision-making/index_en.htm
- Evropski parlament. 2008. *Electoral Gender Quota Systems and their Implementation in Europe*. Brussels: European Parliament. <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/200903/20090310ATT51390/20090310ATT51390EN.pdf>
- Eurostat. 2008. *NewsRelease*. 22 July 2008. <http://www.epp.eurostat.ec.europa/en/pls/portal/does/PAGE/pgp.Year2008Month09>
- Eurostat. 2009. *News Release*. 09 March 2009. <http://www.epp.eurostat.ec.europa/en/pls/portal/does/PAGE/pgp.Year2009Month03>
- Eurostat. 2010. „Employment Rate by Gender.”
- Gidens, Antoni. 2005. *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture.
- Inter-Parliamentary Union (IPU). 2009. *Equality in Politics: A Survey on Women and Men in Parliaments*. Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Kolin, Marija. 2008. „Postsocijalističke promene položaja žena na tržištu rada u Srbiji.” *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture* 12: 23–47.
- Kolin, Marija i Lilijana Čičkarić. 2010. *Ekonomska i politička participacija žena u Srbiji u kontekstu evropskih integracija*. Beograd: Institut društvenih nauka
- Mršević, Zorica. 2005. „Implementing Quotas: Legal Reform and Enforcement in Serbia and Montenegro.” In *The Implementation of Quotas: European Experiences*, eds. Julie Ballington and Francesca Binda, 48–54. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

Mršević, Zorica. 2011. *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Nacionalna služba za zapošljavanje. 2011. *Analiza tržišta rada i prognoziranje potreba tržišta rada u Republici Srbiji*. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i promociju rodne ravnopravnosti. 2008. Beograd: Ministarstvo za rad i socijalnu politiku Srbije. www.zenskavlada.org.rs/downloads/nacionalna_strategija.doc

Popović Pantić, Sanja i Milina Petrović. 2007. *Od ranjive do održive grupe – prevazilaženje siromaštva žena putem samozapošljavanja*. Beograd: UNDP, Udruženje poslovnih žena Srbije.

Republički zavod za statistiku. www.stat.gov.rs

Savet Evrope. 2008. *Sex-disaggregated Statistics on the Participation on Women and Men in Political and Public Decision-making in Council of Europe Member States*. Strasbourg: The Gender Equality Division. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs. <http://www.coe.int/equality>

Vuković, Ana. 2009. *Potisnute ili samopritajene: žene u politici prema mišljenju političke elite u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik.

Žene i odlučivanje na lokalnom nivou. 2012. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost i Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srbije.

Žene i muškarci u Republici Srbiji. 2011. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.

Primljeno: 30.10.2012.

Prihvaćeno: 17.11.2012.

Some Current Gender Inequalities in Political and Economic Sphere of Decision Making in European Union and Serbia

Marija KOLIN

Institute of Social Sciences, Belgrade
Center of Sociological Research

Summary: In this paper we examine the level of women's participation in political institutions, public policy and decision-making process as well as their access to leading business and managerial positions. The analysis contains comparative view focused on gender differences between the European Union and Serbia, according to the available quantitative data derived from official gender sensitive statistics supplemented by qualitative findings of recent surveys. In the first part of the article the analysis emphasizes that women are still underrepresented in political system and its institutions across the EU, particularly at the highest levels of decision making. At national parliaments, one out of four members is a woman, with major differences across the EU, while in the European Parliament, three out of ten Members are women. The number of women in ministerial functions is 30%, while only 17% female judges were the EU average in 2010. The situation is the worst in business, with an average of 30% of female leaders in small size enterprises, 12% as board members in the largest companies, and only 1-3% serving as board chairpersons.

Although participation of women in the parliamentary elections doubled during last two decades in Serbia (22% in the national Parliament and 20% at the local level) following the introduction of quota for the less represented gender stipulated by the Law on Election of Members of Parliament, women are still underrepresented in the leading positions in governing, decision-making in public policy and in managerial positions. The paper proposes a roadmap for policy-making recommendations which would improve gender equality in decision-making in political and economic positions.

Key words: gender inequalities, decision-making, political representation, managerial position, European Union, Serbia.